

Hotele i pensjonaty dla psów i kotów w świetle literatury

Hotels and guest houses for dogs and cats - a review

Janusz Leszek Sokół,

Katedra Zarządzania Produkcją, Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka

Magda Anna Stasińska, Kazimierz Ściesiński

Katedra Szczegółowej Hodowli Zwierząt, Wydział Nauk o Zwierzętach, SGGW

Abstract

The paper presents issues relating to the maintenance of dogs and cats in hotels and guest houses for animals. Attention is paid to ensuring adequate space tailored to the requirements of a specific species of animals, care, nutrition, and prevent the most common diseases of animals. Review of knowledge was based on Polish and foreign literature.

Keywords: animal hotels, dogs, cats, maintenance

Wstęp

W ostatnim czasie rynek świadczonych usług na rzecz opieki nad zwierzętami domowymi oraz amatorskimi (ang. „pets”), na czas ich opuszczania przez właścicieli (wyjazdy służbowe, urlopy poza miejscem zamieszkania) bardzo się zdynamizował. Powstają kolejne hotele i pensjonaty, do których przyjmowane są różne gatunki zwierząt, w tym głównie psy i koty. Zdarzają się jednak i takie hotele, które gwarantują opiekę nad innymi zwierzętami, na przykład małymi gryzoniami, królikami oraz tchórzofretkami.

W pracy dokonano gruntownego przeglądu literatury na temat warunków i sposobów utrzymania, pielęgnacji i żywienia psów i kotów przebywających w hotelach/pensjonatach.

1. Sposoby utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach

1.1. Utrzymanie psów

W hotelach dla zwierząt można się spotkać z dwoma sposobami utrzymania psów. Pierwszym z nich jest utrzymanie zwierząt w pomieszczeniach zamkniętych w budynku, drugim utrzymanie na zewnątrz w kojcach.

Pomieszczenia w budynkach. Pomieszczenia, w których przebywają psy w hotelach możemy podzielić na dwa typy. Jedne przypominają hotelowe pokoje, drugie to kojce – przypominające warunki panujące w wielkich hodowlach, psiarniach.

Niezależnie od typu pomieszczenia, wszystkie powinny być wyposażone zgodnie z potrzebami gatunku. Dla psów niezbędne jest legowisko oraz miski na pokarm i wodę.

Rolę legowiska może odgrywać ciepły koc, poduszka, materacyk lub drewniana rama obciągnięta materiałem obiciowym¹. Najważniejsze, aby rozmiar posłania był dostosowany do wielkości zwierzęcia. Według Szymankiewicza (1991)² foksterier potrzebuje legowiska o wymiarach 45x45 cm, a owczarek niemiecki minimum 80x100 cm. Niezależnie od rodzaju legowiska, należy pamiętać o częstym jego czyszczeniu: praniu, trzepaniu, wietrzeniu. Ważne jest również właściwe ustawienie posłania. Nie może znajdować się ono w pobliżu kaloryfera, pieca ani bezpośrednio przy oknie. Powinno być to miejsce o stałej temperaturze.

Na rynku dostępnych jest wiele rodzajów misek dla psów, są one wykonane z metalu, plastiku lub ceramiczne. Dobra miska ma szeroką podstawę oraz nie ślizga się. Miski na wodę powinny być głębokie, co zapobiega rozchłapywaniu wody przez psa w trakcie picia³.

Psy przebywające w hotelu często się nudzą, gdyż przez dłuższy czas przebywają w kojcach. Kości ze sprasowanej skóry bawolej zapewniają zajęcie na wiele godzin, a oprócz tego czyszczą zęby psa. Inną bezpieczną zabawką jest plastikowa piłka, do której wkłada się suchą karmę, a pies turlając stara się wydobyć z niej pokarm⁴.

Kojce zewnętrzne. Niektórzy właściciele psów trzymają swoje zwierzęta w kojcach na dworze, dlatego w większości hoteli, oprócz pomieszczeń w budynkach, znajdują się również zagrody zewnętrzne. Od liczby i wielkości psów zależy

¹ Ściesiński K., 2004. *Hodowla psów*. Wydawnictwo SGGW, s. 48.

² Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu i hodowli psów rasowych*. PWRiL, s. 30-33.

³ Chwalibóg E., 1996. *Teriery*. Egros, s. 112-115.

⁴ Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999. *Pozwólmy im się bawić!* Przyjaciel Pies 12, EDIPRESS, s. 34-35.

powierzchnia kojca. Wegmann (1995)⁵ podaje, że minimalna szerokość zagrody musi równać się co najmniej długości psa. Dla psa ważącego ponad 20 kg kojec nie może być mniejszy niż 6 m². Jeśli w kojcu zamierza się trzymać większą liczbę psów, to należy zwiększyć powierzchnię o 3 m² dla każdego psa.

Zagroda oraz jej wyposażenie muszą być wykonane z materiałów bezpiecznych dla psa. W przypadku kojców zadaszonych jako podłogę wykorzystuje się drewnianą podłogę lub żwir. W kojcach bez dachu najlepiej stosować wylewkę betonową z lekkim spadem. „Wówczas koniecznie trzeba tam umieścić drewniany duży podest, aby pies nie musiał stałe przebywać na betonie⁶”. „Ściany” kojca można wykonać z siatki ocynkowanej o wysokości co najmniej 1,5 m. Drzwi powinny otwierać się do środka zagrody.

Jeśli ktoś nie chce sam budować zagrody może kupić gotowy kojec. Na polskim rynku pojawia się coraz więcej firm oferujących gotowe rozwiązania do utrzymywania psów. Jedną z nich jest firma DRU-MAR zajmująca się produkcją nowoczesnych systemów ogrodzeniowych. Wymiary standardowego kojca to: wysokość 2,1 m, szerokość 2,5 m i długość 4 m⁷.

B u d a. Wielkość budy również zależy od wielkości psa, jaki będzie w niej przebywał. W dobrze dobranej budzie pies może stanąć i swobodnie się obrócić⁸. Ścianki oraz podłoga powinny być podwójne, wykonane z heblowanych desek. W środku, między deskami należy umieścić styropian, trociny lub inne ocieplenie. Zdejmowany lub podnoszony dach ułatwia czyszczenie. Dobrze, gdy w budzie znajduje się przedsionek – chroni on psa przed wiatrem⁹. Jako wyściółki warto użyć słomy, ponieważ nie chłonie wilgoci¹⁰. Buda nie powinna stać bezpośrednio na ziemi, warto postawić ją na betonie lub drewnianych belkach¹¹.

W y b i e g. „Wybieg według Borkowskiego i wsp. (1989)¹² to ogrodzony, możliwie duży teren, częściowo zacieniony, zapewniający izolację zwierzęcia od otoczenia”. Wysokość ogrodzenia powinna wynosić od 1,7 do 2,0 m. W celu uniknięcia przechodzenia psa pod siatką, należy wkopać ją na głębokość 15-20 cm. Innym rozwiązaniem jest wykonanie podmurówki¹³. Powierzchnia wybiegu dla

⁵ Wegmann A., 1995. *Pies: wychowanie i żywienie*. PWRiL, s. 37-38.

⁶ Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu...* op. cit., s. 30-33.

⁷ Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.dru-mar.pl/kojce_dla_psow, stan z dn. 17.12.2010 r.

⁸ Nagórska M., 1999. *Na zimę ciepły kąt*. Mój Pies 11, AWR Wprost, s. 10-11.

⁹ Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu...* op. cit., s. 32-33.

¹⁰ Klever U., Wegler M., 1997. *Psy: ekspert radzi jak pielęgnować i wychować*. MUZA, s. 38-39.

¹¹ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 48-50.

¹² Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozłubirski E., Staniszweska-Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe w Polsce*. Wydawnictwa Akcydensowe, s. 52.

¹³ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 48-51.

średniej wielkości psa powinna wynosić od 15 do 20 m². Co najmniej raz dziennie należy sprzątać wybieg¹⁴.

Na terenie wybiegu nie powinny znajdować się rośliny niebezpieczne dla psów. Możemy do nich zaliczyć robinie akacjową (posiada ostre kolce) oraz rośliny trujące, takie jak: cis pospolity, rododendron, ziemowit jesienny, złotokap, azalie, konwalie majowe¹⁵.

1.2. Utrzymanie kotów

Koty utrzymywane są w hotelach w specjalnie przystosowanych pomieszczeniach w budynku. Można spotkać również pomieszczenia z bezpośrednim wyjściem na dwór do woliery. Innym sposobem jest utrzymanie kotów w kojach zewnętrznych, mogą tam „mieszkać” zwierzęta przyzwyczajone do przebywania poza domem. Koty są zwierzętami terytorialnymi i ze względu na dobrostan, nie należy trzymać ich w klatkach, bez możliwości wybiegania się¹⁶.

Pomieszczenia w budynkach

Pomieszczenia dla kotów w hotelach przypominają te dla psów. Obiekt zwykle podzielony jest na boksy, często dodatkowo posiada część zwaną bawialnią. Do bawialni wypuszcza się koty, aby pomogły pobiegać, wspólnie się pobawić.

Ważne jest odpowiednie wyposażenie boksów. Muszą się w nich znaleźć: kuweta, miski na pokarm i wodę, legowisko¹⁷. Dobrze, gdy oprócz tego na wyposażeniu są zabawki, drapaki oraz tak zwane „bocianie gniazda”¹⁸.

Kuwetę należy umieścić w spokojnym miejscu, najlepiej jak najdalej od misek i legowiska¹⁹. Powinna być ona wykonana z materiału łatwego do czyszczenia (na przykład z plastiku). Istnieją różne metody urządzania kociej kuwety. Można użyć piasku, lecz podczas oddawania moczu kot zwilża sobie moczem łapy, do których przyczepia się podłoże. Innym rozwiązaniem jest zastosowanie popiołu, który lepiej pochłania zapach oraz wilgoć, jednak i on przyczepia się do kocich łap. Według Stromenger (2000)²⁰ najkorzystniejszym rozwiązaniem jest umieszczenie na dnie kuwety plastikowej kratki (musi być na nóżkach). „Kratka taka nie dopuszcza,

¹⁴ Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozlubirski E., Staniszweska-Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe...* op. cit., s. 52.

¹⁵ Gorazdowski M., Mann A., Redlicka A., Zioło J., Żbikowska E., 2000. *Pies w ogrodzie*. Przyjaciel Pies 5, EDIPRESS, s. 34-35.

¹⁶ Stromenger Z., 2000. *Koty i kotki*. Wydawnictwo Książka i Wiedza, 204-206.

¹⁷ Alderton D., 1993. *Koty i kocięta*. Wydawnictwo TENTEN, s. 32-33, s. 58-64.

¹⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 199-200.

¹⁹ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik opiekuna – kot*. Wydawnictwo RM, s. 34.

²⁰ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 204-206.

aby nogi kota stykały się bezpośrednio z dnem kuwety i ulegały zamoczeniu²¹. Na kratce można umieścić kawałki papieru toaletowego, dzięki któremu zwierze zaspokoi swoją potrzebę zagrzebywania odchodów. Z jednej strony pod kocią toaletą dobrze jest umieścić nóżki, aby dno stało się pochyłe. W ten sposób mocz od razu jest usuwany spod łap²².

Obecnie na rynku produktów zoologicznych jest bardzo duży wybór misek dla kotów. Najprostsze są pojedyncze miski na karmę lub wodę, wykonane z plastiku, ceramiki lub metalu. Spotkać można również podwójne miski, szczególnie przydatne, gdy karmimy kota suchą karmą²³. Nowością są automaty dla zwierząt do podawania pokarmu lub wody. Automat firmy Trixie wyposażony jest w wyświetlacz LCD, a także programowany zegar. Kot może z niego zjeść maksymalnie cztery posiłki po 500 ml każdy, w ciągu 96 godzin. Dodatkową funkcją jest możliwość nagrania kilkusekundowego nawoływania do posiłku²⁴.

Należy pamiętać, aby regularnie myć miski, co najmniej raz dziennie. Nie należy ich zmywać razem z naczyniami, z których korzystają ludzie²⁵.

Wybór legowisk dla kotów jest równie duży, jak i misek. Wykonane są z różnych materiałów: plastikowe, drewniane, wiklinowe, kartonowe lub z tkaniny wypełnionej gąbką²⁶. Poślanie powinno być ciepłe, przytulne i łatwe w czyszczeniu. Za wyściółkę może posłużyć koc lub stary sweter²⁷. Ważne, aby legowisko znajdowało się w miejscu, w którym nikt nie będzie niepokoił kota²⁸.

Często dodatkowym wyposażeniem w hotelach dla zwierząt są zabawki. Koty lubią miękkie zabawki, może to być na przykład kłębek wełny lub kawałek futerka²⁹. Wybierając piłkę dla kota należy zwrócić uwagę na jej wielkość. Musi być ona odpowiednio duża, aby zwierzę nie mogło jej połknąć. W sklepach zoologicznych można nabyć zabawki o woni kocimiętki, koty uwielbiają jej zapach³⁰. W większych boksach można umieścić kilka kartonów. Kot będzie je w zabawie przewracał, rozdzierał udając polowanie³¹.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot*. MUZA, s. 164-165.

²⁴ Witryna internetowa. Tryb dostępu:

http://animalia.pl/produkt,11360,48,Trixie_TX4_karmnik_automatyczny.html, stan z dn. 17.12.2010 r.

²⁵ Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 32.

²⁶ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s. 33-34.

²⁷ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 140.

²⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 200.

²⁹ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s., 35.

³⁰ Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 33.

³¹ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 206-207.

Wszystkie kotowate znaczą swoje terytorium poprzez drapanie. Podczas tego zabiegu z gruczołów umieszczonych na poduszkach wydziela się zapach. Drugą funkcją drapania jest usuwanie przez kota martwej warstwy keratyny. Drapak można zrobić samemu z kawałka pnia drzewa lub kupić gotowy w sklepie z artykułami dla zwierząt³².

„Bocianie gniazda” służą kotom jako punkty obserwacyjne. Są to „sztuczne drzewa sięgające sufitu, z umieszczonymi na „konarach” półeczkami, na których koty mogą siedzieć, a nawet drzemać”³³. Często służą też jako drapaki.

Kojce zewnętrzne

Kojec zewnętrzny jest bardzo przydatny, w przypadku, gdy ktoś oddaje do hotelu niewykastrowanego kocura. Zwierzęta te znaczą teren moczem o bardzo intensywnym i nieprzyjemnym zapachu. Kojec taki może być wykonany z drewnianej konstrukcji z przymocowaną do niej siatką o małych oczkach. W przypadku kotów kojec taki musi być koniecznie zadaszony lub musi mieć „sufit” wykonany z siatki. Wyposażenie takiego kojca powinno być identyczne, jak boksu w pomieszczeniu zamkniętym. Z tą różnicą, że legowisko musi znajdować się w budce, chroniącej przed warunkami atmosferycznymi³⁴.

Klatki dla kotów. Czasami właściciele oddają zwierzęta do hotelu tylko na parę godzin lub na przykład na noc. W takim wypadku, koty przynoszone są często w klatkach, w których pozostają na czas pobytu w hotelu/pensjonacie. W przypadku krótkiej wizyty, kot trzymany może być w niewielkiej klatce. Jeśli pobyt ma potrwać kilka lub kilkanaście godzin, klatka musi być na tyle duża, aby pomieściła kuwetę, legowisko i miski. Klatki wykonane są najczęściej z metalu lub plastiku, oby dwa rodzaje są łatwe w utrzymaniu czystości³⁵.

2. Pielęgnacja zwierząt w hotelach i pensjonatach

Opiekując się zwierzętami, należy pamiętać o ich pielęgnacji. Zabiegi pielęgnacyjne mają na celu dbanie o zdrowie, gdyż na przykład podczas szczotkowania wraz z martwą sierścią usuwa się pasożyty. Czynności te pozwolą również utrzymać wzajemne relacje, pomiędzy zwierzęciem a właścicielem bądź czasowym opiekunem³⁶.

Do najważniejszych zabiegów higienicznych wykonywanych u psów należą: pielęgnacja sierści i skóry, czyszczenie uszu, skracanie pazurów, dbanie o właści-

³² Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op.cit., s. 36.

³³ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit, s. 199-200.

³⁴ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit. s. 142-143.

³⁵ Ibidem, s. 149.

³⁶ Schneck M., Caravan J., 1997. *Koty od A do Z*, Wydawnictwo Oficyna Panda, s. 52-53.

wy stan użębienia oraz usuwanie zalegającej wydzieliny z gruczołów okołodbytowych³⁷. Koty natomiast same doskonale dbają o swoje futro. Jednak kilka razy w tygodniu powinno się poświęcić parę minut na ich pielęgnację. Przede wszystkim trzeba obejrzeć pazury, oczy oraz uszy³⁸.

Pielęgnacja skóry i sierści. Do codziennych zabiegów pielęgnacyjnych, jakie należy wykonywać u psów z mocno owłosioną kufą jest mycie sierści na pysku po każdym „mokrym” posiłku. Najlepsza do tego jest ciepła woda, która skutecznie usuwa tłuszcz. Na koniec wystarczy wytrzeć pysk do sucha ręcznikiem. Gdy pies mieszka w domu, to po każdym spacerze w deszczowe dni powinno się wytrzeć mu łapy oraz podbrzusze³⁹. Bardzo ważnym zabiegiem pielęgnacyjnym jest szczotkowanie. „Służy ono do wyczesania martwych włosów, pozabawiania skóry pasożytów oraz pobudzenia krążenia w organizmie. Sierść psa należy czesać w kierunku zgodnym z jej układaniem”⁴⁰. Do czesania służą grzebienie z szeroko lub wąsko rozstawionymi zębami, szczotki, które mogą być miękkie albo twarde, a także rękawice, których zadaniem jest zebranie martwego włosa oraz kurzu. Rodzaj przyrządu do czesania zależy od rodzaju włosa i jego długości. Grzebień o gęsto rozstawionych zębach najlepiej sprawdzi się do wyczesywania podszerstka u psów krótkowłosych w okresie linienia. Natomiast taki, o zębach ustawionych rzadko, przydatny jest, gdy trzeba rozczesać skoltunioną sierść psa długowłosego⁴¹. Oprócz rozczesywania, sierść niektórych psów należy przystryżać lub wytrymować. Są to zabiegi bardzo skomplikowane i wykonywane wyłącznie w profesjonalnych salonach zajmujących się groomingiem⁴².

Kąpiel jest następnym zabiegiem pielęgnującym, zarówno sierść, jak i skórę psa. W brodziku lub wannie trzeba położyć matę antypoślizgową. Temperatura wody powinna być zbliżona do temperatury ciała zwierzęcia. Dla psa będzie to około 40 stopni Celsjusza. Uszy psa należy zatkać watą, aby do kanałów słuchowych nie dostała się woda. Przed nałożeniem szamponu należy psa dokładnie zmoczyć. Do kąpieli psa stosuje się wyłącznie szampony przeznaczone dla zwierząt, nigdy nie wolno używać tych przeznaczonych dla ludzi. W zależności od potrzeby, psa kąpie się jedno- lub dwukrotnie. Ważne jest, aby dokładnie wypłukać szampon z psiej sierści. Na koniec można użyć odżywki, która ułatwia rozczesy-

³⁷ Fogle B., 1997. *Rasy psów – Labrador Retriever*. MUZA, s. 46-49.

³⁸ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 168-169.

³⁹ Mazurek A., Mazurek J., 1992. *Mój przyjaciel pies*. Wydawnictwo Alfa, 231.

⁴⁰ Stasińska M., 2008. *Profesjonalne warunki utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach w Polsce*. Praca inżynierska, SGGW Warszawa, s. 34.

⁴¹ Mann A., 2000. *Sierść i skóra*. Przyjaciel Pies 11, EDIPRESS, s. 32-33.

⁴² Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit. s. 82.

wanie. Psa wycieramy ręcznikiem, rozczesujemy sierść, a następnie albo suszymy suszarką albo pozostawiamy w ciepłym, wolnym od przeciągów miejscu⁴³.

Do pielęgnacji szaty kotów używamy tych samych przyrządów co dla psów. Koty krótkowłose nie wymagają codziennego czesania, same doskonale oczyszczają sobie futro. Lizanie sierści przez kota jest nie tylko zabiegiem pielęgnacyjnym. Ślina, która wyparowuje z futra ochładza temperaturę ciała kota. Jest to ważne, ponieważ gruczoły potowe kota nie są w stanie szybko zmniejszyć temperatury ciała. Koty dokładnie wylizują futro, gdy temperatura na zewnątrz jest wysoka, gdy zwierzę jest zmęczone po wysiłku fizycznym. Trzecią przyczyną „mycia” u kotów jest stymulacja gruczołów łojowych, które natłuszczają sierść. W wydzielinie tej znajdują się też niewielkie ilości witaminy D⁴⁴. Natomiast koty długowłose trzeba codziennie czesać przy pomocy grzebieni i szczotek. Jeśli trzymane są w domu, linieją przez cały rok, a ich futro łatwo ulega filcowaniu. Do rozczesania sierści na pysku doskonale nadaje się szczoteczka do zębów⁴⁵.

Kota należy wykąpać, gdy mocno się wybrudzi (na przykład smarem), na jego skórze i sierści znajdują się pasożyty, albo kiedy kąpiel ma zadanie lecznicze (grzybica skóry). Zabieg ten przeprowadzamy identycznie jak w przypadku psów⁴⁶.

Pielęgnacja uszu. Zewnętrzny kanał słuchowy psa zbudowany jest w kształcie litery L. Z tego powodu raz na jakiś czas należy usunąć z niego nadmiar woskowiny. Szczególną uwagę trzeba poświęcić psom o uszach zwisających. Z powodu zbyt małej wentylacji ucha często dochodzi u nich do stanów zapalnych o podłożu grzybiczym. Również zbyt długa sierść rosnąca w pobliżu kanału słuchowego zmniejsza wentylację ucha i utrzymuje w nim wilgoć. W celu wyczyszczenia uszu należy posłużyć się specjalistycznym płynem, który można kupić w lecznicy weterynaryjnej lub w sklepie zoologicznym. Niewielką ilość płynu wlewa się do kanału słuchowego, a następnie masuje – zabieg ten rozprowadza płyn wewnątrz ucha. Na koniec trzeba wytrzeć wacikiem fałdy małżowiny usznej⁴⁷.

Uszy kotów na ogół nie wymagają czyszczenia. Jeśli jednak u kota występuje zwiększone wydzielanie woskowiny, należy ją usunąć, na przykład przy pomocy patyczków do uszu zwilżonych specjalistycznym płynem. Jeżeli kot broni się przed takim zabiegiem, potrząsa głową i drapie się po uszach trzeba zgłosić się do lekarza weterynarii⁴⁸.

Pielęgnacja oczu. Pielęgnacja oczu u psów i kotów polega na ich codziennej obserwacji. Zdrowe i czyste oczy nie wymagają żadnych zabiegów pielęgnacyj-

⁴³ Mann A., 2000. *Wielkie mycie*. Przyjacieli Pies 12, EDIPRESS, s. 34-35.

⁴⁴ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s. 44.

⁴⁵ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 170-171.

⁴⁶ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 280.

⁴⁷ Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jak dbać o uszy?* Przyjacieli Pies 3, EDIPRESS, s. 34-35.

⁴⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 284.

nych. Jeśli po nocy w kącikach znajduje się ropa, należy ją delikatnie zetrzeć płatkami ligniny namoczonym płynem do pielęgnacji oczu⁴⁹.

Pielęgnacja pazurów. Psom należy regularnie przycinać pazury, ponieważ zbyt długie powodują problemy z chodzeniem, a nawet mogą być przyczyną poranienia opuszek⁵⁰. Koty używają pazurów do wspinania się na drzewa oraz podczas polowania, dlatego nie powinno się im skracać pazurów. Jeśli kot przebywa tylko w domu, można lekko spiłować pazurki lub delikatnie przyciąć⁵¹.

Na rynku zoologicznym dostępnych jest wiele przyrządów do obcinania pazurów. Mogą to być specjalne obcinacze, gilotyńki albo nożyczki. Skracając pazury psom i kotom należy uważać, aby nie naruszyć tkanki żywej⁵².

Pielęgnacja zębów. Psom i kotom należy czyścić zęby, ponieważ bakterie oraz sole mineralne obecne w ślinie przyczyniają się do powstania kamienia nazębnego. Kamień natomiast odsłania szyjki zębowe, co doprowadza do stanów zapalnych i w późniejszym okresie do wypadania zębów.

Najlepszym sposobem zapobiegającym osadzeniu się płytki nazębnej jest mechaniczne ścieranie przy użyciu szczoteczki do zębów i pasty. W sklepach zoologicznych można nabyć specjalne artykuły do czyszczenia zębów u zwierząt.

Innym rozwiązaniem jest podawanie psom i kotom suchej karmy o dużych granulach lub specjalnych gryzaków, które podczas gryzienia ścierają kamień nazębny⁵³.

3. Żywnienie zwierząt w hotelach i pensjonatach

Zarówno psy, jak i koty należą do rzędu mięsożernych (*Carnivora*). Oba te gatunki od kilku tysięcy lat związane są z człowiekiem, lecz dopiero w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku rozpoczęły się badania nad ich potrzebami żywieniowymi⁵⁴. Te potrzeby, a tym samym żywienie są różne. Wynikają one z odrębnych dróg ewolucyjnych tych zwierząt. Dzikie kotowate (*Felidae*) polują samotnie i odżywiają się wyłącznie mięsem upolowanych przez siebie niewielkich zwierząt. Pokarm pobierają powoli, a po skończonym posiłku wybierają się na kolejne łowy. Konsekwencją tego jest częste pobieranie małych ilości pokarmu u kotów domo-

⁴⁹ Mann A., 2001. *Spójrz prosto w oczy*. Przyjaciel Pies 2, EDIPRESS, s. 36-37.

⁵⁰ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 85.

⁵¹ Kośla T., 2003. *Higiena utrzymania zwierząt amatorskich*. Wydawnictwo SGGW, s. 204.

⁵² Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 85.

⁵³ Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999. *Pozwólmy...* op. cit., s. 34-35.

⁵⁴ Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice w metabolizmie psów i kotów – wymagania żywieniowe*, Magazyn Weterynaryjny 5, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 30-32.

wych. Z kolei psowate (*Canidae*) mają bardziej zróżnicowaną dietę. Ofiarami wilków padają zwierzęta roślinożerne, których długi przewód pokarmowy dostarcza psowatym włókna, witamin i białek roślinnych⁵⁵. Tak więc, koty są bezwzględny mi mięsożercami, natomiast psy mogą przeżyć na odpowiednio zbilansowanej diecie wegetariańskiej. Kolejną różnicą jest długość przewodu pokarmowego u psów i kotów. Pies ze względu na dłuższy przewód pokarmowy ma bardziej efektywny system trawienny. Procesy fizjologiczne u tych gatunków, również nie są takie same⁵⁶. Po pierwsze, „organizm kota wykazuje ograniczoną aktywność enzymów katabolicznych zaangażowanych w przemiany aminokwasów, dlatego zwierzę potrzebuje więcej białka⁵⁷. Witamina A musi być dostarczona w pożywieniu (bogata jest w nią wątroba), ponieważ organizm kota nie wytwarza enzymu dioksygenazy karotenowej potrzebnej do przekształcenia karotenu w retinol. Koty mają wyższe zapotrzebowanie na taurynę, a nie są w stanie same syntetyzować wystarczającej ilości tego aminokwasu. W przeciwieństwie do psów, jedynym źródłem glukozy dla tkanek kotów jest proces glukogenezy, zwierzęta te nie mogą wykorzystywać gotowych węglowodanów zawartych w pożywieniu. Układając dawkę pokarmową dla kota, należy pamiętać, że potrzebuje on większej ilości kwasu nikotynowego niż psy. Enzym karboksylaza pikolinowa przekształca u kotów większość tryptofanu w kwas glutaminowy, a witamina B₃ pozostaje w organizmie w nieznacznych ilościach. Biorąc pod uwagę tłuszcze, to tylko tłuszcz zwierzęcy może pokryć zapotrzebowanie kotowatych na kwas arachidonowy. Dzieje się tak, ponieważ organizm kota nie potrafi syntetyzować kwasu gamma-linolenowego z linolowego oraz kwasu arachidonowego z dihomogammalinolenowego⁵⁸.

Psy i koty mają też odmienne preferencje smakowe. Zwierzęta te odbierają różne bodźce smakowe, na przykład nukleotydoty odczuwają koty, słodki, który jest nabyty tylko psy, a kwaśny i aminokwasowy występuje u obu gatunków. Koty doskonale wyczuwają gorzki smak, z tego powodu u nich rzadziej dochodzi do zatruc spowodowanych zjedzeniem substancji toksycznych. Najlepiej preferowany jest przez nie smak kwaśny, co wykorzystują producenci diet pełnoporcjowych. Psy natomiast najchętniej jedzą pożywienie słodkie lub słone. Oba gatunki różnią się też ilością kubków smakowych: kot ma ich 473, natomiast pies 1706⁵⁹.

⁵⁵ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005. *Preferencje smakowe u psów i kotów* Magazyn Weterynaryjny 12, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 59-60.

⁵⁶ Edney A., 1992. *Żywnie psów i kotów*. Centrum Żywnienia Zwierząt Domowych, Waltham, Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, s. 19-21.

⁵⁷ Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice...* op. cit., s. 30-32.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005. *Preferencje...* op. cit., s. 59-60.

3.1. Żywnienie tradycyjne psów i kotów

Żeby właściwie żywić zwierzęta, trzeba wziąć pod uwagę stan ich organizmu, gatunek, płeć, wiek, stan fizjologiczny⁶⁰. W pożywieniu powinny się znaleźć: substancje energetyczne (węglowodany i tłuszcze), białkowe, a także witaminy i związki mineralne. Niezbędnym składnikiem jest również woda⁶¹.

Białko. Dla psów i kotów białko jest niezastąpionym źródłem aminokwasów. Można je podzielić na roślinne i zwierzęce. Zwierzęce charakteryzują się pełnym składem aminokwasowym i mają wyższą wartość biologiczną. Do produktów bogatych w białko roślinne należą: soja, groch oraz fasola, jednak nie powinny one stanowić więcej niż 10% diety. Natomiast mięso, jaja, produkty mleczne są cennymi produktami żywieniowymi zasobnymi w białko zwierzęce⁶².

Węglowodany. Do produktów węglowodanowych najczęściej stosowanych w żywieniu psów i kotów zaliczamy kasze, ryż i makaron⁶³. Doświadczenia przeprowadzone na zwierzętach domowych pokazują, że zarówno psy, jak i koty mogą być utrzymywane na diecie bezwęglowodanowej, jeśli zapewni się im odpowiednią ilość białka i tłuszczu⁶⁴. Według Sawosz⁶⁵ węglowodany są niechętnie akceptowane przez koty.

Tłuszcze. Główną rolą tłuszczu jest dostarczenie energii. Oprócz tego jest on bogaty w witaminy A, D, E, K oraz wielonienasycone kwasy tłuszczowe. Kolejną zaletą tłuszczu jest poprawienie smakowitości i konsystencji karmy. Tłuszcze możemy podzielić na roślinne i zwierzęce. Oba rodzaje wskazane są w przypadku żywienia psów, natomiast dla kotów ważniejszy jest tłuszcz zwierzęcy dostarczający niezbędnego dla tego gatunku kwasu arachidonowego⁶⁶.

Witaminy. Witaminy są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu, tak samo jak tłuszcze i białka. Można je podzielić na rozpuszczalne w wodzie (B₁, B₂, B₃, B₄, B₅, B₆, B₁₂, PP, witamina C, H oraz kwas foliowy) i rozpuszczalne w tłuszczach. Narządy takie jak nerki, wątroba, gruczoły dokrewne oraz mózg są najbardziej zasobne w witaminy⁶⁷.

⁶⁰ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003: Magazyn Weterynaryjny 05/2003 - Diety domowe przeznaczone dla psów, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., 58-61.

⁶¹ Edney A., 1992: Centrum Żywienia... op. cit., s. 23-24.

⁶² Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003: Magazyn Weterynaryjny 05/2003 – Diety... op. cit., s. 58-61.

⁶³ Jaśkiewicz A., 1999: Przyjacieli Pies 12/1999 - Co do psiej miski?, EDIPRESS, 32-33.

⁶⁴ Edney A., 1992: Centrum Żywienia... op. cit., s. 27-28.

⁶⁵ Sawosz E., 2004: Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo tom 2 - Żywnienie kotów, PWN, 462.

⁶⁶ Kurosad A., Nicpoń J., 2002: Magazyn Weterynaryjny 11/2002 – Diety... op. cit., s. 836-839.

⁶⁷ Kulasek G., Krzeźmiński R., 1997: Magazyn Weterynaryjny 06/1997 - witaminy w żywieniu psów i kotów, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 411-417.

Składniki mineralne. Związki mineralne dzieli się na makro (Ca, P, K, Na, Cl, Mg) i mikroelementy (Fe, Cu, Mn, Zn, I, Se)⁶⁸. Najważniejsze z makroelementów to wapń i fosfor, które razem odpowiedzialne są za strukturę kości. Odpowiedni stosunek Ca do P wynosi dla psów 1,2-1,4:1, a dla kotów 0,9-1,1:1.

Woda. Woda jest również niezbędnym składnikiem domowej diety. Powinna być ona podawana w ilości nieograniczonej⁶⁹.

Dieta tradycyjna winna uwzględniać różnice w wymaganiach pokarmowych psów i kotów. Powinna być zgodna z zapotrzebowaniem na energię i poszczególne składniki pokarmowe, musi być przy tym smaczna. Jej wielkość zależy od masy ciała zwierzęcia, jego aktywności, a nierzadko od rasy. Dieta przygotowywana w domu powinna być zwykle uzupełniona preparatami witaminowo-mineralnymi. Na opakowaniu takiego preparatu znajduje się dawkowanie.

3.2. Karmy przemysłowe

Karmy przemysłowe w Polsce są w dalszym ciągu rzadziej stosowane niż diety domowe. W 2006 roku zaledwie od 10 do 15% zwierząt domowych żywionych było dietami pełnoporcjowymi. Największy udział w produkcji karm dla zwierząt towarzyszących ma koncern Masterfoods, który posiada takie marki, jak: Pedigree, Chappi, Frolic, Whiskas, Kitekat. Na drugim miejscu jest Nestle Purina, produkująca Frieskies, Darling, Gourmet, Pro Plan, Dog Chow i Cat Chow⁷⁰. W tabelach 1 i 2 porównano składy najbardziej popularnych suchych karm dla psów i mokrych dla kotów.

Tabela 1. Skład chemiczny suchych karm dla psów dorosłych o normalnej aktywności

Marka		Chappi	Pedigree	Dog Chow	Eukanuba	Royal Canin
Składnik	Jednostka miary					
Białko	%	16	20	25	26	25
Tłuszcz	%	8	13	12	15	14
Popiół	%	7	8	7	7,5	5,8
Włókno	%	3	3	2,5	2,5	6,5
Wapń	%	1	-	1,2	1,0	1,1
Fosfor	%	-	-	0,9	0,8	0,8
Witamina A	j.m./kg	4000	6000	13000	12000	13000

⁶⁸ Dobrzyński A., 2001: Mój pies 01/2001 – Miska z pełnym bilansem, AWR Wprost, s. 41-43.

⁶⁹ Barteczko J., 2004: Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo – Żywnienie psów, PWN, s. 441.

⁷⁰ <http://poradnikhandlowca.com.pl/bezcms/archiwum/2006/03/raporty-psy.html>.

cd. Tabeli 1.

Witamina D ₃	j.m. /kg	400	600	860	750	1000
Witamina E	mg/kg	40	160	65	200	500
Witamina B ₁	mg/kg	-	-	-	-	8
Witamina B ₂	mg/kg	-	-	-	-	6
Witamina B ₄	mg/kg	-	-	-	-	2000
Witamina B ₅	mg/kg	-	-	-	-	20
Witamina B ₆	mg/kg	-	-	-	-	4,3
Witamina B ₁₂	mg/kg	-	-	-	-	0,2
Witamina C	mg/kg	-	-	-	-	200
Witamina H	mg/kg	-	-	-	-	0,82
Kwas foliowy	mg/kg	-	-	-	-	0,9
Siarczan miedzi	mg/kg	0,9	10	10	25	25
Konserwanty		+	+	+	-	-
Barwniki		+	+	-	-	-

Źródło: receptury podane na opakowaniach.

Wszystkie karmy przedstawione w tabeli 1 są pełnodawkowe. Jednak ich skład znacznie się różni, widać to na przykład po zawartości białka lub poszczególnych witamin. Suche karmy dobrej jakości zawierają w swoim składzie wapń i fosfor (w odpowiednim stosunku) oraz witaminy i składniki mineralne. Karmy z „niższej półki” często nie posiadają tych dodatków. Diety pełnoporcjowe przygotowywane są z koncentratów białkowych (zwierzęcych i roślinnych), tłuszczu, śrut zbożowych i odpadów przemysłowych oraz premiksów mineralno-witaminowych⁷¹.

Tabela 2. Skład chemiczny mokrych karm dla kotów

Marka		Whiskas junior	Miamor kitten	Hill's kitten	Felix dla kociąt	Iams kitten	Animonda Carny Kitten
Składnik	Jednostka miary						
Białko	%	8	10	15,7	10	16	11
Tłuszcz	%	8	7	8,9	4,5	10,4	5,5
Popiół	%	2,5	2,5	2,6	2,5	2,0	1,5
Włókno	%	0,3	0,4	0,2	0,5	0,4	0,3
Wapń	%	-	-	0,38	-	0,46	-
Fosfor	%	-	-	0,32	-	0,34	-
Witamina A	j.m./kg	-	-	24000	1180	2350	-

⁷¹ Edney A., 1992. *Centrum Żywienia...* op. cit., s. 83-84.

cd. Tabeli 2.

Witamina D ₃	j.m. /kg	240	-	375	145	100	200
Witamina E	mg/kg	20	20	230	10	23	60
Tauryna	mg/kg	450	-	187	11,5	jest	-
Miedź	mg/kg	0,9	-	10	1,15	-	-
Magnez	mg/kg	115	-	55	-	-	-
Wilgotność	%	80	80	67,6	82	67	80

Źródło: (<http://artykuly.animalia.pl/artykuly.php?id=102>)

Z tabeli 2 również widać zróżnicowanie składu w poszczególnych markach karm. Zawartość wody także ulega zmianie. Nie powinna być ona wyższa niż 80%⁷².

Konserwy dla kotów są bezpiecznym pożywieniem, które można długo przechowywać. Podczas procesu technologicznego niszczone są bakterie, natomiast większość składników pokarmowych zachowuje swoją wartość. Wilgotna karma jest chętnie spożywana przez koty i stanowi właściwy sposób żywienia⁷³.

4. Opieka zdrowotna w hotelach i pensjonatach dla zwierząt

Zwierzęta pozostawione w hotelu z powodu stresu związanego z rozłąką z właścicielem oraz zmiany żywienia i miejsca, łatwiej niż zwykle zapadają na różne choroby. Również duże zagęszczenie zwierząt sprzyja rozwojowi chorób. Dlatego bardzo ważne jest szczepienie, odrobaczenie oraz zabezpieczenie przed pasożytami zewnętrznymi „podopiecznego” przed umieszczeniem go w hotelu.

Istnieją hotele i pensjonaty, w których sprawowana jest opieka zdrowotna. Niektóre prowadzone są przez lekarzy weterynarii lub lekarz jest w nich zatrudniony. Jednak często właściciel hotelu jest jedyną osobą, która ma kontakt ze zwierzęciem i to on powinien umieć ocenić stan zdrowia „podopiecznych”, a w przypadku choroby zgłosić się do lecznicy.

Zazwyczaj do hoteli/pensjonatów przyjmowane są tylko psy z aktualną książeczką szczepień. Istnieje obowiązek corocznego szczepienia przeciwko wirusowi wścieklizny, warto też zaszczepić swojego „pupila” na inne choroby zakaźne, takie jak: nosówka, parwowiroza, coronawiroza, kaszel kennelowy, leptospiroza, choroba Rubartha.

⁷² Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jaka karma: sucha, z puszki czy domowa?* EDIPRESS, Przyjaciel Pies, s. 37-38.

⁷³ Edney A., 1992. *Centrum Żywienia...* op. cit., s. 83-84.

Koty również powinny być zaszczepione przeciwko wściekliznie, chociaż ustawa nie narzuca na właścicieli takiego obowiązku. Istnieją również inne choroby groźne dla tego gatunku, na przykład panleukopenia i katar koci.

4.1. Choroby psów

Właściciel psa lub jego hotelowy opiekun powinni umieć rozpoznawać stan zdrowia zwierzęcia. Czym szybciej zostanie zdiagnozowana choroba, tym szybciej i łatwiej będzie można ją wyleczyć. Często pierwszym objawem choroby jest brak apetytu i osowienie, jednak w przypadku pobytu w hotelu/pensjonacie, oznacza to częściej tęsknotę za właścicielem i stres z powodu przebywania w nieznanym otoczeniu niż chorobę. Jednak nigdy nie należy lekceważyć tych sygnałów. Właścicielowi hotelu trudniej jest rozpoznać pierwsze symptomy choroby, gdyż nie ma na co dzień kontaktu z danym zwierzęciem. Wskaźnikiem diagnostycznym jest ciepota ciała, w przypadku psów zdrowych powinna ona wynosić 37,5-38,5°C. O chorobie może świadczyć temperatura powyżej 39°C. Najlepszym urządzeniem do pomiaru tego parametru jest elektroniczny termometr, dzięki któremu w krótkim czasie dokonuje się pomiaru. Można również zbadać tętno, wynosi ono od 70 do 120 uderzeń na minutę u zdrowego, wypoczętego psa. Każdy opiekun powinien też potrafić zmierzyć liczbę oddechów – oscyluje ona w granicach od 10 do 30 w ciągu minuty.

Jeśli zaobserwujemy u psa któryś z poniżej wymienionych objawów powinniśmy zgłosić się do lekarza weterynarii. Są to: duszności, obrzęk i zaczerwienienie otworów nosowych, kaszel, nadmierne powiększenie powłok brzusznych, podciągnięcie powłok brzusznych, uporczywe wymioty i biegunka, zaparcia, brak wydalania kału, wypływ ropnej wydzieliny z worka napletkowego, zatrzymanie wydalania moczu, wypływ z narządów rodnych suki, zaburzenia świadomości, porażenia⁷⁴.

4.2. Choroby kotów

Większość kotów dość szybko przyzwyczajają się do pobytu w pensjonacie. Gdy musimy oddać naszego „pupila” do hotelu lub pensjonatu, najlepiej wybrać taki, do którego przyjmowane są tylko zwierzęta z aktualną książeczką zdrowia, czyli zaszczepione i odrobaczone. Niestety właściciele kotów często nie szczerpią swoich

⁷⁴ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 87.

podopiecznych, a więc istnieje ryzyko zachorowania zwierzęcia podczas wizyty w takim miejscu.

Temperatura ciała u zdrowego kota wynosi 38-39,5°C, tętno u dorosłego osobnika waha się w granicach od 100 do 240 uderzeń na minutę, a liczba oddechów na minutę mieści się w przedziale od 20 do 60⁷⁵. Chory kot niechętnie się porusza i nie wykazuje chęci do zabawy. Często jego sierść jest nastroszona i matowa, oczy ropieją, łzawią. Nos u zdrowego osobnika jest zimny i wilgotny, ciepły, suchy, a także z wodnistym lub ropnym wyciekami może świadczyć o infekcji⁷⁶.

Podsumowanie

Prowadzenie hotelu/pensjonatu dla zwierząt wymaga dużej wiedzy dotyczącej ogólnych zasad utrzymania poszczególnych gatunków. Kubatura i wyposażenie pomieszczeń, rodzaj żywienia oraz sposoby pielęgnacji muszą być dostosowane do potrzeb zwierzęcia. Od personelu opiekującego się zwierzętami domowymi w tych obiektach, wymaga się również znajomości fizjologii zwierząt towarzyszących, tak aby w razie choroby umieli odpowiednio zareagować.

Na dzień dzisiejszy przepisy prawne w naszym kraju nie zmuszają właścicieli hoteli i pensjonatów do zapewnienia właściwej opieki zwierzętom pozostawionym w wyżej wymienionych obiektach. Z tego powodu właściciel chcący oddać psa, kota czy inne zwierzę, powinien sprawdzić warunki, w jakich będzie ono przebywało. Najlepszą metodą jest opinia osób, które wcześniej oddawały swoje „pupile” do danego hotelu.

Piśmiennictwo

1. Alderton D., 1993. *Koty i kocięta*. Wydawnictwo TENTEN, 32-33, 58-64.
2. Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 32.
3. Barteczko J., 2004. *Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo – Żywnienie psów*. PWN, s.441.
4. Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozłubirski E., Staniszevska- Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe w Polsce*. Wydawnictwa Akcydensowe, s. 52.
5. Chwalibóg E., 1996. *Teriery*. Egros, s. 112-115.
6. Dobrzyński A., 2001. *Miska z pełnym bilansem*. AWR Wprost, 41-43.

⁷⁵ Frymus T., 1997. *Choroby zakaźne kotów*. Wydawnictwo Medyczne SANMEDIA, s. 142.

⁷⁶ Kośla T., 2003. *Higiena...* op. cit., s. 204.

7. Edney A., 1992. *Centrum Żywienia Zwierząt Domowych, Waltham - Żywienie psów i kotów*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, s. 19-21.
8. Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik opiekuna – kot*. Wydawnictwo RM, s. 34.
9. Fogle B., 1997. *Rasy psów – Labrador Retriever*. MUZA, s. 46-49.
10. Frymus T., 1997. *Choroby zakaźne kotów*. Wydawnictwo Medyczne SANMEDIA.
11. Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999.– *Pozwólmy im się bawić!* EDIPRESS, Przyjaciel Pies 12, s. 34-35.
12. Gorazdowski M., Mann A., Redlicka A., Zioło J., Żbikowska E., 2000. *Pies w ogrodzie*. EDIPRESS, Przyjaciel Pies 5, s. 34-35.
13. Jaśkiewicz A., 1999. *Co do psiej miski?*, EDIPRESS, Przyjaciel Pies 12, s. 32-33.
14. Klever U., Wegler M., 1997. *Psy: ekspert radzi jak pielęgnować i wychować*. MUZA, s. 38-39.
15. Kośla T., 2003. *Higiena utrzymania zwierząt amatorskich*. Wydawnictwo SGGW, s. 204.
16. Kulasek G., Krzemiński R., 1997. *Witaminy w żywieniu psów i kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 6, s. 411-417.
17. Kurosad A., Nicpoń J., 2002. *Diety domowe w żywieniu kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 11, s. 836-839.
18. Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003. *Diety domowe przeznaczone dla psów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 5, s. 58-61.
19. Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005.– *Preferencje smakowe u psów i kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 12, s. 59-60.
20. Mann A., 2000. *Sierść i skóra*. EDIPRESS, Przyjaciel Pies 11, s. 32-33.
21. Mann A., 2000. *Wielkie mycie*. EDIPRESS, Przyjaciel Pies 12, s. 34-35.
22. Mann A., 2001. *Spójrz prosto w oczy*. EDIPRESS, Przyjaciel Pies 2, s. 36-37.
23. Mazurek A., Mazurek J., 1992. *Mój przyjaciel pies*. Wydawnictwo Alfa, s.231.
24. Meadows G. i Flint E., 2005. *Poradnik opiekuna – KOT*. Wydawnictwo RM.
25. Nagórska M., 1999. *Na zimę ciepły kąt*. AWR Wprost, Mój Pies, s. 10-11.
26. Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice w metabolizmie psów i kotów – wymagania żywieniowe*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 5, s. 30-32.
27. Sawosz E., 2004. *Żywienie zwierząt i paszoznawstwo tom 2 - Żywienie kotów*. PWN, s. 462.
28. Schneck M., Caravan J., 1997. *Koty od A do Z*. Wydawnictwo Oficyna Panda, s. 52-53.
29. Stasińska M., 2008. *Profesjonalne warunki utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach w Polsce*. Praca inżynierska, s. 34.
30. Stromenger Z., 2000. *Koty i kotki*. Wydawnictwo Książka i Wiedza, s. 204-206.
31. Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jak dbać o uszy?* EDIPRESS, Przyjaciel Pies 3, s. 34-35.
32. Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jaka karma: sucha, z puszek czy domowa?* EDIPRESS, Przyjaciel Pies 3, s. 37-38.
33. Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu i hodowli psów rasowych*. PWRiL, s. 30-33.

34. Ściesiński K., 2004. *Hodowla psów*. Wydawnictwo SGGW, s. 48.
35. Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot*. MUZA, s. 164-165.
36. Wegmann A., 1995. *Pies: wychowanie i żywienie*. PWRiL, s. 37-38.
37. Witryna internetowa. Tryb dostępu: http://animalia.pl/produkt,11360,48,Trixie_TX4_karmnik_automatyczny.html, stan z dn. 22.11.2010 r.
38. Witryna internetowa. Tryb dostępu: <http://artykuly.animalia.pl/artykuly.php?id=102>, stan z dn. 22.11.2010 r.
39. Witryna internetowa. Tryb dostępu: <http://poradnikhandlowca.com.pl/bezcms/archiwum/2006/03/raporty-psy.html>, stan z dn. 22.11.2010 r.
40. Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.dru-mar.pl/kojce_dla_psow, stan z dn. 22.11.2010 r.